Кратки упжтвания по отглеждането на мака.

на от-
дането.

Бѣлиятъ макъ се отглежда за сѣмето, отъ което се добива растително масло или шарланъ, и за каграна, който се именува афионъ и се употрѣбява за добиване лѣкарството морфинъ, а на нѣкои мѣста и за пушене.

ространение на мака.

За вирѣнето съ бѣлиятъ макъ, за който ще говоримъ тукъ, изисква по-топли мѣста. Отечеството му е Анадолъ въ Мала Азия. Отъ тамъ е прѣминалъ въ Македония, дѣто се отглежда въ окржзитѣ Щипски, Кумановски, Струмишки, Сѣрски и въ околнитѣ Скопска, Велешка и Прилѣпска. Успѣшно може да се отглежда въ Одрински (цѣлиятъ окржгъ), Хасковско, Харманлийско, Борисовградско, Пловдивско, Станимашко, Чирпанско, Старозагорско, Новозагорско, Айтоско, Карнобатско, Бургазко и Анхиалско, т. е. почти въ цѣла южна България. Розовата долина е сжщо тѣй подходяща за тази култура.

Изобщо макъ може да вирѣе тамъ, дѣто се отглеждатъ лозата, тютюня и розата.

оръ на
стото.

За засѣване съ макъ трѣбва да избираме най-добритѣ и най-силнитѣ ниви. Пѣсъкливитѣ, камениститѣ и тежкитѣ глинести почви не сж подходящи за него. Най-добритѣ сж пѣсъкливоглинеститѣ леки, пропускливи почви.

При избора на мѣстностьта, дѣто искаме да сѣемъ макъ, трѣбва да се внимава добрѣ тя да не е изложена на силни вѣтрове, които спомагатъ за измрьзването му и не даватъ възможность да се обере напълно катраньтъ слѣдъ обрѣзването на мака.

Торене. Торенето на нивата не бива да се извършва въ сжщата година, когато смѣтаме да сѣемъ макъ. Ако това е неизбѣжно, трѣба да торимъ съ старъ, добрѣ угнилъ оборенъ торъ.

Прѣдшественици. Най-добрѣ е да се сѣе макътъ върху торена или неторена, но силна угарь. Много добри мѣста за мака сж бостанишата, конопищата и нивитѣ, сѣтн прѣди това съ картофи. Добри прѣдшественици сж фиятъ (грахътъ) и фиевата смѣсь (фий съ овесъ), косена въ врѣме на цъвтението на фия.

На силни и скоро торени ниви мака може да се сѣе съ успѣхъ и слѣдъ зимнинитѣ—пшеница и ечемикъ.

Никога не бива да се сѣе макъ слѣдъ макъ. На такава нива се завъждатъ много болести, които нападатъ мака и борбата съ които е много мжчна. За да не става това, а сжщо тъй, за да се очисти нивата отъ появилитѣ се болести, тя трѣба да се сѣе три години подъ редъ съ други растения, а слѣдъ това съ макъ.

Подготвяне на нивата. За прѣоранитѣ черни угари една плитка орань е достатъчна. Ако ще сѣемъ върху стърнище, то трѣба да се подмѣтне, т. е. да се изоре плитко веднага слѣдъ жътвата. Дълбоката орань трѣба да се извърши най-малко 3—4 седмици прѣди засѣването, но въ никой случай не бива да се сѣе веднага слѣдъ нея.

Грапене. Прѣди да се сѣе нивата трѣба да се изграпи добрѣ съ желѣзна грапа (брана) и то така, че да не личатъ браздитѣ по нивата. По този начинъ всичкото маково сѣме ще падне горѣ долу на еднаква дълбочина.

Врѣме на сѣянето. Бѣлиятъ макъ може да се сѣе както на есень, така и на пролѣть. Разлика въ сѣмената нѣма. Въ мѣста, които страдатъ отъ суша есенната сѣидба е за прѣдпочитане. При топлитѣ зими на Македония най-доброто врѣме за сѣидба е Кръстовдень, т. е. около 1 октомври по новъ стилъ. При влажна есень може и трѣба да се сѣе по-рано и обратно — при суха есень сѣидбата може да закъснѣе. Периодътъ на есенната сѣидба се движи отъ 20 септември до 20 октомври по новия календаръ.

Пролѣтниятъ посѣвъ се прѣпоржчва за мѣста, дѣто има голѣми студове и малко снѣгъ. Макътъ на пролѣть се сѣе къмъ 1 маргъ новъ стилъ съ колебание 10 дена по-рано или 10 дена по-късно споредъ мѣстото и врѣмето.

Ако есенниятъ макъ загине отъ студена безснѣжна зима, или не поникне както трѣба отъ суша, или се загуби отъ недостатъчно добро вкореняване или избуи ненаврѣме поради прѣкалѣно топла зима, то посѣвътъ се заорава и на пролѣть въ посочения срокъ, се засѣва наново.

Бѣлиятъ макъ не се бои отъ сланитѣ, а само отъ продължителнитѣ сухи студове, които вледеняватъ почвата за по-дълго врѣме.

Изборъ на сѣмето Прѣдназначеното за посѣвъ сѣме трѣба да бжде еднообразно, чисто бѣло, да нѣма изъ него черни, морави, сини или сиви зърна. То трѣба да бжде освѣнь това прѣсно, тазгодишно, т. е. отъ послѣднята реколта

Разпръснато сѣяне Обикновено сѣятъ мака на разпръсната то. Ако сѣячътъ е опитенъ, той разпръсва сѣмето по нивата направо, като пуща сѣмето между пръститѣ много на тънко. Неопитниятъ сѣячъ или този, който сѣе макъ за прѣвъ пжть, е по-

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

добрѣ да размѣсва сѣмето съ пръстъ, ситенъ пѣсъкъ или пепелъ. Това се прави, защото сѣмето на мака е извънредно дребно, и окото не може да опрѣдѣли, колко сѣме е потрѣбно да се хвърли на нивата.

Обикновено се смѣсва приблизително една часть сѣме съ двѣ части пръстъ.

Лѣшене. Прѣди да се пристѫпи къмъ самото сѣяне нивата се лѣши, т. е. съ бразди се раздѣля на такава широчина лѣхи, каквато сѣячътъ разчитва да засѣе съ единъ размахъ на ржката. Най-често широчината на лѣхитѣ достига до три метра.

Движение на сѣяча. При сѣенето на разпръснато сѣячътъ се движи малко наведенъ напрѣдъ, а ржката, която сѣе, се движи възможно по-ниско надъ земята, защото и най-лекиятъ вѣтрецъ отнася сѣмето извънъ лѣхата и прѣчи на смѣтката на сѣяча.

При по-силенъ вѣтъръ изобщо не се прѣпоржчва да се сѣе. Най-добрѣ е така да се угади деньтъ за засѣване, че наскоро слѣдъ засѣването му да завали дъждъ. Това разбира се е голѣма случайность

По-добрѣ е да се сѣе рано сутринь, когато земята не е толкова суха, и сѣмената не отскачатъ отъ нея.

Сѣме на декаръ. При сѣенето има повече опасность да се хвърли много сѣме, отколкото малко, защото окото все се лъже и смѣта, че хвърленото е малко. На декаръ при този начинъ на сѣене отива отъ 1 до $1\frac{1}{2}$ килограма сѣме, което зависи главно отъ опитностьта на сѣяча.

Заравяне на сѣмето Слѣдъ засѣването макътъ се завлича съ търненъ влакъ или дъска. Може да се употрѣби и легка желѣзна брана, като се влачи на обратната страна.

Опасно е да се заравя сѣмето по-дълбоко отъ $\frac{1}{2}$ сантиметъръ, защото може да не му стигнатъ запаснитѣ хранителни вещества, които то съдържа, за да излѣзе на повърхнината на нивата. Ако въ врѣме на сѣенето влагата е малка, непрѣменно трѣбва да се завлачи посѣва съ дъска.

Недостатъци на разпръснатото сѣяне. Разпръснатото сѣяне става много бързо, но има голѣмд неудобства при по-нататъшната обработка на мака.

Прѣди всичко засѣтата по този начинъ нива може да се копае само съ мотика, но не и съ конски или ржчни копачки. А пъкъ ржчната копань (съ мотика) най-напрѣдъ е много скжпа. Освѣнь това нивата се отъпква до толкова, че не може да става и дума за запазване влагата въ почвата. Тъкмо обратното: послѣднитѣ остатъци отъ влагата се изпаряватъ, а това при нашия сухъ климатъ се отразява много силно върху доходностьта на отглежданото растение. И не само нивата, но и самиятъ макъ се отъпква по този начинъ, защото работникътъ, и да иска, не може да бѫде толкова внимателенъ, че при движението си по нивата да обхожда всѣки корень.

Редово сѣяне. Всички тѣзи неудобства се избѣгватъ, ако засѣемъ мака въ редове. При липсата на сѣячки това може да се извърши и съ ржка. Наистина работата ще върви много по-бавно, отколкото сѣянето на пръснато, но по-нататъшната обработка до толкова се поевтинява и улеснява, че този трудъ се изкупва десеторно.

Най напрѣдъ се отбѣлѣзватъ редоветѣ, по които ще се сѣе. Това става, като се опъне отъ единия край на нивата до другия вжже или връвь и по нея се сѣе. Слѣдъ като се засѣи

единъ редъ, врѣвьта се мѣсти на опрѣдѣлено разстояние и се засѣва втория редъ и т. н.

Или пъкъ по нивата се прокарватъ леки браздички съ гребло, зжбитѣ на което сж поставени на потрѣбното разстояние.

Сѣмето се пуща по вжжето или по браздичката съ ржка. Съвѣтватъ понѣкога това да става съ стъкло, напълнено съ сѣме и запушено съ запушалка, прѣзъ която е прѣкарано перо отъ гжска, отворено и отъ двѣтѣ страни. Като се обърне стъклото съ дъното нагорѣ, сѣмсто се ръси по-равномѣрно, отколкото, ако се пуща съ ржка. Въ сжщность обаче този начинъ на сѣене е неудобенъ, понеже маковитѣ сѣменца не сж гладни, а грапави, задържатъ се едно о друго, и ще не ще сѣячътъ е принуденъ да тръска отъ врѣме на врѣме стъклото. Така че на едно мѣсто пада повече сѣме, отколкото на друго, и посѣвътъ става единъ видъ на гнѣзда, а не на редове.

Широчината отъ редъ на редъ не трѣба да бжде по-малка отъ 40 и по-голѣма отъ 50 с. м.

Ако веднага слѣдъ засѣването се случи да вали дъждъ, нѣма нужда отъ завличане, защото дъждовнитѣ капки ще набиятъ сѣмената въ земята и поникването става напълно редовно.

Въ противенъ случай заравянето може да се извърши съ често гребло, зжбитѣ на което сж поставени на 5—8 сантиметра. За по-скоро може да се заравя и съ тръиена влачка, която се пуща по посока на редоветѣ. Обаче тукъ има опасность отъ измѣстване на рсдозстѣ. Ако разполагаме съ лека желѣзна грапа, може и съ нея да стане заравянето, като се влачи на обратната страна на зжбитѣ.

Копань. Най-скжпото нѣщо при отглеждането на мака е копаньта. Прѣзъ есенъта макътъ не се копае никога. Есениятъ макъ за пръвъ пжть се копае прѣзъ мартъ. По точно врѣмето за тази копань се опрѣдѣля отъ мѣстнитѣ условия. Трѣбва да се пазимъ само отъ едно: да не би слѣдъ копаньта да настжпятъ студове.

Слѣдъ копаньта и отъ настжпилитѣ топли пролѣтни дни маковитѣ растения бързо почватъ да се изтеглятъ нагорѣ!

Съ окопаванетв на растенията ние цѣлимъ:

1) да унищожимъ паѣвелитѣ, които безполезно отнематъ храната и влагата отъ нивата, на която расте отглежданото растение; ако тѣзи плѣвели се развиятъ, тѣ могатъ и да го заглушатъ;

2) да задържимъ влагата въ почвата и по този начинъ да обезпечимъ мака отъ суша, която винаги настъпва въ нашитѣ условия, кога ио-малко, кога повече;

3) да́ опрѣснимъ въздуха, хойто се намира въ почвата, да направимъ провѣтряване подъ влияние на което растенията почватъ да се хранятъ по-добрѣ и се развиватъ по-бързо и по-силно.

Тѣзи три условия опрѣдѣлятъ врѣмето не само за първата копань, но и за по-нататъшнитѣ,

Разрѣдяване. При първата копань става и разрѣдяване на мака. При посѣтиятъ на резпръснато макъкоренитѣ се оставятъ на една стъпка разстояние, т. е. на около 30—35 с. м. единъ отъ другъ. При това се оставятъ най-добрѣ развититѣ и най-силнитѣ растения, Изскубването на излишнитѣ корени става или съ ржцѣ или пъкъ тѣ се подрѣзватъ съ мотиката.

Обработване на редовня посѣвъ

Засѣтиятъ на редове макъ се окопава или съ мотики или още по-лесно съ ржчна или конска копачка, а при липса на такива орждия и съ обикновено рало, което се пуша плитко по браздитѣ. При такъвъ случай окопаването напомня онова на царевицата, само че гребенитѣ, които се издигатъ при царевицата тукъ сж излишни.

Разрѣдяването и тукъ става съ ржцѣ, като се оставя сжщо тъй по 30—35 с. м. разстояние отъ корень на корень.

Копачката, която съвѣтваме да се употрѣбява при окопаването на мака, е американска и се нарича „Планетъ“ Ржчната копачка се тика напрѣдъ отъ работника, а конската се кара отъ единъ конь или даже отъ едно магаре, тъй като е много лека въ работата.

Тя е най-малко десеть пжти по-производителна и отъ най добрия работникъ, който работи съ мотика.

Деньтъ за втората копань се опрѣдѣля или по това, дали нивата е много бурѣнясала или пъкъ е хванала кора отъ сушата Ако работимъ съ ржчна или конска копачка, можемъ да повторимъ копаньта и 3 и 4 пжти. При ржчната копань обаче се копае най-много 3 пжти, понеже, както казахме, това струва много скжпо.

Щомъ макътъ се развие до толкова, че клонищата и листата му се сключатъ, той не може вече да се копае.

Моравия макъ.

При цъвтението на мана често пжти изъ между бѣлитѣ цвѣтове се забѣлѣзватъ моравi. Колкото повече моравi цвѣтове има, толково по нечесто е било отбраното за посѣвъ сѣме, толкова повече тъмни зърна е имало въ него. Моравиятъ макъ води къмъ изражданѣ. Той не дава голѣми глави, сѣмето му съдържа по-малко масло, и афионъ отъ него не може да се получи.

Най добрѣ е още при цвѣтението да се оскубатъ всички моравi макове: толкова голѣма е опасностьта отъ тѣхната поява вѣрдъ нашия посѣвъ. Тѣ се появяватъ отъ кръстосването на питомния, бѣлия макъ, съ дивия — червенъ Затова най-грижливо трѣба да се оскубватъ всички стрькове дивъ макъ и то не само изъ между маковия посѣвъ, но и по слоговетѣ, дорiи и по околнитѣ ниви.

Дивия макъ.

Дивитѣ видове макъ се отличаватъ лесно по грапавитѣ си листа и стъбла, покрити съ космици. Питомниятъ макъ е съвършено гладъкъ и сивозеленъ, когато дивиятъ е ясно или тъмнозеленъ. По цвѣтоветѣ си той се отличава още по лесно, понеже цъвти алено-червено. Само нѣкои видове цъвтятъ бѣло, но цвѣтоветѣ имъ сж значително по дребни и прикрѣпени на потънки дръжки, отколкото у питомния макъ.

По този начинъ, като важно правило трѣба да се запомни, че дивиятъ макъ трѣба да бжде унищожаванъ навсѣкждѣ, дѣто прѣдполагаме да отглеждаме питомния макъ.

Обрѣзване.

Когато главитѣ на мака станатъ голѣми, колкото сръденъ орѣхъ, и цвѣтътъ имъ отъ ясно зеленъ почва да прѣминава въ сиво и тъмно зеленъ, пристжпватъ къмъ обрѣзване на [illegible]

За тази цѣль се избира ясенъ слънчевъ день, безъ вѣтъръ. Рѣзането се почва слѣдъ като слънцето почне да пече добрѣ — къмъ 10—11 часа прѣди пладнѣ и се свършва прѣди да залѣзе слънцето. Обрѣзването на катрана става

на другия день къмъ 9 часа сутриньта и трае до обѣдъ.

Обрѣзването се извършва съ особени ножчета, които иматъ едно, двѣ или три острия. Рѣже се съ срѣдата на ножчето, но никога не и съ върха. За да не отива ножчето много на дълбоко въ тъканьта, то има особена прѣпрѣчка, която не му цозволява да отиде по-дълбоко отъ $1—1^1/_2$ м. м. навжтрѣ въ маковата главичка. Опитниятъ рѣзачъ обаче рѣже и съ обикновено ножче.

Надрѣзването се прави обикновено малко по-долу отъ срѣдата на главичката. Строго трѣба да се внимава, щото краищата на надрѣза да се не срѣщнатъ. Обикновено главичката се опасва съ ножчето само на $^2/_3$ до $^3/_4$ отъ цѣлата ѝ окржжность.

Обиране на катрана. Отъ раната на маковата главичка изтича бѣлъ сокъ, който подъ влиянието на въздуха и слънчевата топлина и свѣтлина се сгжстява и си измѣня цвѣта постепено на жълтеникъвъ и кафявъ.

Обирането на афиона или маковия катранъ става или съ тжпата страна на сжщото ножче, съ което сме обрѣзвали нли още по-добрѣ съ малки дървени лопатки. Катранътъ, обранъ отъ всѣка главичка се остъргва о края на една желѣзна кутия, която работникътъ носи закачена на пояса си.

Както при обрѣзването, така и при обирането на мака работникътъ се движи съ гърба си напрѣдъ, така че винъги обрѣзанитѣ вече главички да се намиратъ прѣдъ него. Това е необходимо, за да не се изтрие катранътъ при движението на работника.

Вечерьта работницитѣ прѣдаватъ събрания отъ тѣхъ катранъ, който се тегли за вкѣки работиикъ отдѣлно, защото обикновено за рѣзането и сбирането се плаша на драмъ събранъ афионъ (катранъ).

Слѣдъ това катранътъ се мѣси нѣколко врѣме като тѣсто и се прави на топки до $^1/_4$ к. гр. едната. Топкитѣ се обвиватъ съ листа отъ макъ или отъ конски шавель.

Ако афионътъ не се продаде веднага, а искатъ да го запазятъ, той трѣбва да се държи въ помѣщение, което да не е влажно, но и да не се нагрѣва много, т. е. тамъ, дѣто има постояна температура.

Афионътъ се употрѣбява за особенъ лѣкъ — морфинъ, а така сжщо за пушене, което е крайно врѣдно за здравето.

Прибиране на сѣмето. Обрѣзанитѣ макови главички се оставятъ да дозрѣятъ, за да се прибере и сѣмето имъ. Слѣдъ обрѣзването главичкитѣ бързо измѣнятъ цвѣта си на жълтеникъвъ или жълтеникаво-сивъ, а тъканитѣ имъ се втвърдяватъ и ставатъ дървенисти.

Колкото и да е равномѣренъ маковиятъ посѣвъ, зрѣнето не настжпва едноврѣмено, и затова обирането на главичкитѣ става на 2—3 ржцѣ. Зрѣлитѣ главички се познаватъ лесно по това, че при поклащане сѣмето вжтрѣ въ тѣхъ тропа, тъй като сѣмената сж се откжснали отъ дръжчицитѣ си и сж пъднали на дъното на главичката. Освѣнъ това зрѣлитѣ главички при натискане съ пръстъ не се подаватъ, твърди сж, и цвѣтътъ имъ е жълтеникавъ.

Обранитѣ главички се очукватъ или съ тояги, като се поставятъ прѣдварително въ торба

или пъкъ се пропущатъ прѣзъ особена м ш нка, въ която главичкитѣ минаватъ между два дърв ени валяка и се трошатъ. Сѣмето при това се изсипва.

Отвѣването и очистването на сѣмето става много лесно.

Отдѣлно отъ останалитѣ главички се обиратъ най-едритѣ отъ тѣхъ и то отъ най-добрѣ развититѣ растения. Тѣ се очукватъ отдѣлно и се пазятъ нарочно за сѣме за идната година. Никога не бива да си взема сѣме отъ общия купъ, ако искаме да имаме отбранъ макъ, който да ни дава добъръ приходъ и отъ афионъ и отъ сѣме.

Непрятели на мака. Отъ врагозетѣ на мока ще отбѣлѣжимъ земната бълха, която го напада, докато е младъ; въшката и малковото комарче повреждатъ плодоветѣ, които се нападатъ и отъ единъ бръмбарь, женската на който снася яйцата си въ завръза, а пъкъ излупенитѣ отъ тѣхъ личинки проядатъ младитѣ сѣменя още прѣди да почватъ да зрѣятъ. Маната сжщо така напада мака и прѣдизвиква изкривяване на стъблата. Подъ влияние на друга една плѣсень главичкитѣ още въ първоначалного си развитие почърняватъ и не даватъ нито катранъ, нито сѣме. По нарѣдко изъ маковитѣ посѣви се срѣща и синята китка, понѣкога въ доста голѣми размѣри. За прѣдпазване отъ нея може да се прѣпоржча смѣната на мака съ други растения, както прѣпоржчахме и по-рано, така че макътъ да се върне на сжщата нива най рано слѣдъ 4 години; изборътъ на сѣмето да става по посочения вече начинъ, бри това главичкитѣ, оставени за сѣме, никога не пива да се слагатъ на нивата, а да се събиратъ

въ кошници или торби веднага слѣдъ озрѣването имъ; сжщо така не б ва да се счукватъ на самата нива, а най-добрѣ у дома или на общия харманъ. Въ противенъ случай сѣмената на синята китка, които сж много дребни, могатъ да се полѣпятъ по главичкитѣ и при очукването да се смѣсятъ съ маковото сѣме и заедно съ него да попаднатъ отново на нивата.

Приходъ отъ декаръ. Отъ единъ декаръ маковъ посѣвъ се получава срѣдно около $1\frac{1}{2}$ к. гр. катранъ и около 60 к гр. сѣме. Приходътъ отъ 1 кгр. катранъ и 40 к. гр. сѣме може да се смѣта за удовлетворителенъ. При отлична реколта може да се получи до 2 и даже $2\frac{1}{2}$ к. гр. катранъ и до 80 к. гр. сѣме отъ декаръ.

Отглеждан само за сѣмето макътъ дава срѣдно около 100 к. гр. зърно, а при по-добра реколта и до 120—150 к. гр.

Сегашната цѣна на катрана е изключително висока — тя достига до 200 л. за килограмъ афионъ и даже надминава тази цифра. Нормираната цѣна на маковото сѣме е 1 л. 30 ст. за килорамъ.

Въ мирно врѣме афионътъ се е продавалъ по 50—60 л. златни, а сѣмето — по 30 ст. за килограмъ.

Отъ сѣмето на мака се получава много добро масло, което е отлично за ядене, особено ако се употрѣбява прѣсно. Въ мирно врѣме, когато има въ изобилие други растителни масла за ядене, маковиятъ шърланъ се използува въ индустрията, поради което винаги има добъръ пазаръ.

Отъ всичко казано се вижда, че макътъ е растение съ голѣмо бждеще у насъ, и разпро-

странението му нѣма да се спре само въ Македония, дѣто той е дошълъ отъ Мала Азия, а бързо ще проникне и въ всички изброени кжтове на нашето отечество.

И понеже това прѣкрасно въ всѣко отношение растение е напълно ново за насъ, трѣба много внимателно да се запознаемъ съ неговото отглеждане, щомъ се рѣшимъ да го въведемъ въ стопанството си, за да получимъ още въ първата година най-добра награда за положения при отглеждането му трудъ.

ЦЕНТРАЛНА ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА ПЛОВДИВ

Позволена отъ цензурата.